

FƏXRƏDDİN EYLAZOV
AMEA Naxçıvan Bölməsi
E-mail: eylazov.f@gmail.com

ORDUBADLI MÜƏLLİFİN NÜCÜM ELMİNƏ AİD BİR ƏLYAZMASI HAQQINDA

Uzun müddət diqqətdən kənar qalmış qədim kitab və əlyazmaların araşdırılması Naxçıvanla bağlı əlyazma nümunələrinin toplanması və tədqiqi elmi dövriyyədə olmayan bir sıra yeni faktların ortaya çıxmasını və Naxçıvanşünaslığın inkişafında mühüm qaynaq kimi istifadə olunmasına imkan verir. Toplanan əlyazma nümunələri elmin müxtəlif sahələrini əhatə etməkdədir. Məqalədə bəhs olunan əlyazma nüsxəsi dəqiq elmlərdən astronomiyaya aiddir.

Açar sözlər: *mətnşünaslıq, Naxçıvan, astronomiya, Ordubadi, əlyazma.*

Xalqımız dünya mədəniyyəti xəzinəsinə çox incilər bəxş etmişdir. Bu da özündə çox qiymətli faktlar gəzdirən əlyazmalarımızın toplanması və tədqiq edilməsi zərurətini ortaya qoyur. Belə ki, xalq zəkasının ən qiymətli töhfəsi olan dastanlarımız, şairlərimizin bədii irsi, alimlərimizin elmi əsərləri məhz əlyazma kitabələrinin səhifələrində əsrlərin dərinliyindən keçərək dövrümüzədək gəlib çatmışdır. Ulu babalarımızın şərəfli keçmiş haqqında qiymətli məlumatlar verən bu əlyazmalar həm orta əsr Azərbaycan, həm də Yaxın və Orta Şərqi tarixi, ədəbiyyatı və incəsənətinin öyrənilməsi baxımından zəngin bir mənbədir.

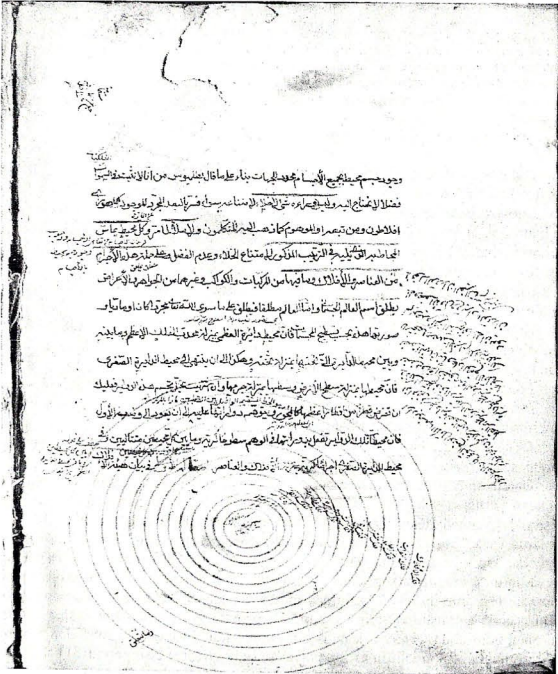
Bu baxımdan AMEA Naxçıvan Bölməsi Əlyazmalar Fondu ümummilli sərvətimiz olan əlyazmalarımızın toplanması, onları xalqımıza və gələcək nəsillərə çatdırılması üçün köklü bir mərkəzə çevrilməkdədir.

Fond fəaliyyətə başladığı gündən öz işini günün tələbləri səviyyəsində qurmuş, milli sərvətimiz olan əlyazmalarımızın toplanması və tədqiqi üçün bir sıra səmərəli işlər görmüşdür.

Əlyazma nümunələrini araşdırarkən qarşımıza çıxan nücum elmi ilə bağlı əlyazma nümunəsi 1281 hicri-qəməri (1860) tarixində yazılmışdır.

Əsərin müəllifi Məhəmməd Həsən Ordubadinin Naxçıvanın dilbər guşələrindən biri olan Ordubad şəhərindən olduğu aşkarlanmışdır. Əsərin sonunda göstərilən tarixə əsasən Məhəmməd Həsən Ordubadinin XIX əsrin birinci yarısında, təqribən 1810-1860-cı illərdə yaşadığını və fəaliyyət göstərdiyini təxmin etmək olar. O bir alim, maarifpərvər ziyalı kimi öz dövrünün görkəmli şəxsiyyətlərindən biri olmuşdur. M.H.Ordubadi şərq dillərini öyrənmiş və bir sıra nəzər sahibləri ilə fikir mübadiləsi etmişdir. Müəllifin əlimizdə olan ərəb dilində 73 səhifədən ibarət bu əsəri əlyazma şəklində bugünkü dövrümüzdə gəlib çatmışdır. Əsərin əvvəlindən və sonundan bir hissənin düşməsi səbəbindən onun adını müəyyən etmək mümkün olmamışdır. Eləcə də bu səbəbdən əsər bütöv deyil. Bununla belə müəllifin astronomiyadan (göy və səma cisimlərindən) bəhs edən bu əsəri istər öz dövrü üçün, istərsə də özündən sonrakı dövrlər və bu gün üçün əhəmiyyətli

yətli xarakter kəsb etməkdədir. Əsərin müqəddiməsindəki açıqlamadan məlum olur ki, həmin dövrdə Ordubad şəhərində Əl-Həqiqət adlı məşhur elm mərkəzi olmuşdur [1, s. 5]. Elmi mərkəz bir neçə istiqamətdə elmi tədqiqatlarla yanaşı, həm də onun təlim və tadrisini həyata keçirmişdir. Mahəmməd Həsən Ordubadi bu mərkəzin ən görkəmli aparıcı simalarından biri kimi fəaliyyət göstərmişdir. Tərtib olunmuş bu əsər isə həmin elm mərkəzində, təlim və tadrir vasitəsi kimi nəzərdə tutulmuşdur. Əsər mövzu baxımından dəqiq və humanitar elmləri əhatə edərək Astronomiya, Həndəsə fiquqların fəza nəzəriyyəsi, Riyaziyyat və Coğrafiyanın müxtəlif sahələrinə aiddir. Müəllif müqəddimədə özündən əvvəl və dövrünün bir neçə aliminin adını çəkmiş, Ömər Xəyyam, Sufi Əbdulrəhman, Bəhmənyar, Əbu Əli Sina, Ptolemey və onların nəzəriyyələrinin qarşılıqlı təhlilindən bəhs etmiş, həmçinin özünün bu nəzəriyyələrə münasibətini bildirməklə obyektiv nəticə çıxarmağa çalışmışdır [1, s. 4].

Əsər iki əsas bölmədən ibarətdir. Hər bir bölmənin müqəddiməsində məqalənin nədən bəhs etdiyi və neçə fəsildən ibarət olduğu açıqlanmışdır. Həmin məqalələrin müqəddiməsinin qısa məzmunu aşağıdakı kimidir.

Birinci məqalə: Kainatın quruluşu, göy cisimlərinin daxili və müstəvi hərəkətləri, ulduzlar barəsində bilgi, ulduzların hərəkət dairələri və bu hərəkətlərin mərhələləri haqqında. Bu məqalə beş fəsildən ibarətdir.

I fəsil: Kainatın göy cisimləri və onların sayı, onlara aid olan ulduzlar, ulduzların hərəkət hüddüdləri, rəsədxana tədqiqatları, Ptolemey cədvəlində təqribi və görünən 1520 ulduzun 300-nün Ptolemey tərəfindən kəşfi və adlandırılması, Əbdulrəhman Sufinin Ptolemey cədvəlini qəbul etməsi, 1250 ulduzun təhqiqat nəticələri barədə [1, s. 3].

II fəsil: Göy cisimlərinin hərəkət qanunları, ulduz bürcləri, göy cisimlərinin hərəkət istiqaməti və sürətləri barədə.

III fəsil: Göy cisimlərinin fəzada hərəkət trayektoriyası, bu trayektoriyalar haqqında fərziiyyələr və hərəkət trayektoriyasındakı bəzi nöqtələrdə yubanmalar və onun səbəbləri, bir nöqta ilə digəri arasındakı əlaqələrin xarakteri.

IV fəsil: Hərəkət dairəsinin qövs bucağı və dairə sektorunun hesablanması, mərkəzləşmə qanunu.

V fəsil: Yeddi ulduz və onların peyqlərinin hərəkəti, ulduzların qarşılıqlı münasibətləri, onların hərəkət istiqaməti, Günəş sistemindəki qarşılıqlı əlaqələri. Günəş sisteminin daxili hərəkətləri. Günəş və Ay tutulması. Aynın səhifələri, Aynın birinci işıqlanma dərəcəsi ilə ikinci işıqlanma dərəcəsi arasında müqayisəli təhlil, planetlərin fırlanma mərkəzinin təyin olunması və onların arasındakı əlaqənin elmi sübutu.

İkinci məqalə: Yer kürəsi və ona aid olan tədqiqatlar haqqında. Yer kürəsinin ölçüləri, yeddi iqlim və onun xassələri, hüddüdləri, başlanğıc və son nöqtələri. Bu məqalə üç fəsildən ibarətdir.

I fəsil: Yer kürəsinin ölçülərinin, iqlim qurşaqlarının təyin olunması və onların başlanğıc, orta və son sərəhdələrinin müəyyən olunması.

II fəsil: Ekvator xəttinin uzunluğu, xüsusiyyəti, başlanğıc və son nöqtəsi, birinci yarımkürə ilə ikinci yarımkürə arasındakı oxşarlıq və fərqli cəhətlər, gecə-gündüz dəyişkənliyi.

III fəsil: Müstərik olmayan əməllərin tədqiqi, Günəşin batma və çıxma bucağı, kölgənin əmələ gəlməsi, günorta vaxtının təyin olunması, gecə və gündüzün başlama saatının dəqiqləşdirilməsi, səhər zamanı və Günəş şəfəqinin görünmə saatlarının təyin olunması haqqında bilgiler [1, s. 5].

Əsərin giriş hissəsində açıqlanan başlıqlardan məlum olur ki, əsər istər o dövr üçün, istərsə də bu gün üçün bir sıra aktual mövzulardan bəhs etmişdir. Əsərin geniş tədqiqi doğma Naxçıvanımızın elm beşiyi olduğunu bir daha təsdiqləməklə bir çox elmi faktların aşkarlanmasına imkan verəcəkdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Ordubadi M.H. Nücum əsəri. AMEA Naxçıvan Bölməsi Əlyazmalar Fondu, Şifri B-2/8. 1860, 73 s.

Фахредин Эйлазов

ОБ ОДНОЙ РУКОПИСИ ОРДУБАДСКОГО АВТОРА, ПОСВЯЩЕННОЙ АСТРОЛОГИЧЕСКОЙ НАУКЕ

Исследование древних книг и рукописей, оставшихся долгое время без внимания, сбор и исследование образцов рукописей, связанных с Нахчываном, создает возможность появления новых фактов, не существующих в научном обороте, и использования их как важнейшего источника для развития нахчывановедения. Собранные образцы рукописей охватывают все стороны науки.

Образец рукописи, о которой рассказывается в статье, относится к астрономии. Эта рукопись написана на арабском языке и состоит из 73-х страниц. Она была написана в 1281 году хиджры (1860). Оказалось, что ее автором являлся Мухаммед Гасан Ордубади. Основываясь на дате, указанной в конце статьи, можно предположить, что Мухаммед Гасан Ордубади жил и творил в первой половине XIX века, приблизительно в 1810-1860-х гг. Произведение автора, находившееся в наших руках, дошло до нашего периода в форме рукописи. И вместе с этим труд автора об астрономии (небесных телах), не потерял научной значимости как для своего и последующих за ним периодов, так и для сегодняшнего дня.

Ключевые слова: текстология, Нахчыван, астрономия, Ордубади, рукопись.

Fakhraddin Eylazov

A MANUSCRIPT ON ASTROLOGY OF AN ORDUBADIAN AUTHOR

Investigating of ancient manuscripts and books that have been neglected for a long time, gathering and investigating of manuscript examples about Nakhchivan give an opportunity for revealing of some new facts that doesn't exist in scientific circulation

and using as an important source in the development of Nakhchivan study. Gathering manuscript examples cover different spheres of science.

The manuscript copy dealt with in the article belongs to astronomy. This manuscript consists of 73 pages in Arabic. It was written in 1281 h.c (1860). It was revealed that its author is Mahammad Hasan Ordubadi. According to the date that shown at the end of the work, it is possible to guess that Mahammad Hasan Ordubadi lived and functioned in first half of XIX century, about 1810-1860 years. The work of the author has come to our period in the form of manuscript. So this work of the author that deals with astronomy (celestial objects) preserves its importance both his time and the time after him and today.

Keywords: textual criticism, Nakhchivan, Astronomy, Ordubadi, manuscript.

(Filologiya üzrə elmlər doktoru Fərman Xəlilov tərəfindən təqdim edilmişdir)

Бу iş Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Elmin İnkişafı Fondunun maliyyə yardımı ilə yerinə yetirilmişdir. Qrant № EIF-KETPL-2-2015-1(25)-56/47/5